

»Bogokletno« o ekonomiji in še čem s Tomášem Sedláčkom

Kdo je res naiven?!

Četrtek, 27. novembra. Za koleg(ic)e, ki so pripravljali program založbe Družina na 30. Slovenskem knjižnem sejmu, je bil to izredno naporen dan. Na prvi pogled pa najbolj naporen za osrednjega gosta založbe, češkega misleca TOMÁŠA SEDLÁČKA, pisca knjige *Ekonomija dobrega in zla*. Tisti dan je nastopil na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani, imel več nastopov v Cankarjevem domu, zvečer snemanje na nacionalni televiziji, prejšnji dan vrsto intervjujev in pogovorov z gospodarstveniki, iz Ljubljane se je že ponoči odpravil na Dunaj predavat borznikom in še komu ... »Normalen« človek bi zelo verjetno pregorel. Ko sva se tisti četrtek večer v edinem »časovnem oknu«, ki je bilo na voljo, odpravljala snemat pogovor še za Slovenski čas, sem ga odkrito vprašal, kako to zdrži. »Rad imam ekonomijo in vse druge znanosti, s katerimi se ukvarjam, rad se srečujem z ljudmi in se z njimi o tem pogovarjam; dialog me vedno znova napolni z energijo, zato nimam nobenih težav.« In sva, ker ni šlo drugače, v kleti Cankarjevega doma, kjer je bilo vsaj malo miru, sedla tako rekoč na tla, prižgala snemalnik in začela »viharjenje možganov« malce čudno, kot se za čudne okoliščine pač spodobi ...

Knjigo *Ekonomija dobrega in zla* ste posvetili sinu Krištofu.

Res je.

Zakaj prav njemu?

Hm, zdaj ste me pa dobili ... V bistvu mi je bil tisti čas, ko sem pripravljal knjigo, najbližji. No, saj odgovor je morda skrit že v posvetilu in želji, da bi on morda nekoč napisal boljšo knjigo. Čutim, da otroci vedo več, kot bom sam kdajkoli v svojem odraslem življenju. Namigujem na to, kar se zgodi vsakemu človeku: ko nehamo biti otroci, se nas polastijo racionalnost, »resni« svet in spolnost. Otroci so iz tega izvzeti, lahko uživajo v sedanosti, razumejo jo brez razumevanja. Moj dobri prijatelj filozof John Gray pravi, da so ljudje edina bitja, ki iščejo smisel življenja. Res je, a vendar moramo biti pri tej trditvi nekoliko bolj natančni: otroci tega ne počnejo. Nekaj lahko iščeš le, če si to izgubil. Za otroke pa se zdi, da ne iščejo smisla življenja, ker ga neposredno živijo in dojemajo. Morda se lahko ob tem navežem na še enega velikega filozofa, Nietzscheja, in njegovega nadčloveka. *Übermensch* naj bi bil bitje prihodnosti, ki ne bi bilo obsedeno s spolnostjo in racionalnostjo, ki bi le plesalo in se igralo in se učilo in uživalo življenje, ki bi imelo svojo legijo sužnjev. Višja rasa torej, ki je ne bi skrbelo to, kar skrbi nas. Res zveni zanimivo, a morda je Nietzsche - in mi z njim - pri tem razmisleku naredil eno napako: ni videl, da imamo takega nadčloveka že med seboj, in to so otroci. So višja rasa, brezskrbno se igrajo, plešejo, imajo legijo sužnjev, ki se imenuje »odrasli«. Naša edina naloga je, da jim »suženjsko« služimo brez enega samega penija plačila, skrbimo, da jih ne skrbijo skrbi sveta, jim urejamo igrišče ...

Torej želite za svojega otroka najboljše ...

To pa ne! Za svojega fanta nočem najboljšega, temveč mu želim dobro. Ko je bil star pet let, mi je sam rekel: »Najboljše je velika neumnost, saj ga nikoli ne moreš doseči.« Če nekomu želiš dobro, mu želiš, kar je uresničljivo in kar dejansko velikokrat v življenju dosežemo. Sam nikoli nikomur ne želim »vse najboljše«, kajti to je v bistvu kletev. Če predte postavim imperativ *imej v življenju le vse najboljše*, boš živel depresivno življenje, kajti vsega

najboljšega pač nikoli ne boš mogel doseči. Če pa ti želim dobro življenje, ti zelo verjetno želim nekaj, kar že imaš ali kar je dosegljivo.

Zame ta trenutek pogovor z vami.

(smeh) Seveda, če ga ne razumete le kot zoprno službeno dolžnost.

V življenju je toliko dobrih stvari, ki jih zaseneči misel o »najboljšem«. Novo leto se bliža in v večini držav imajo menedžerji na sprejemih za svoje uslužbence zelo podobne govore v slogu: »Bilo je razmeroma dobro leto, ampak: Ali veste, kaj je največji sovražnik najboljšega? Dobro! Zato ne bodite zadovoljni z dobrim, temveč sledite le najboljšemu.« Sam se s to mislijo rad malce poigram. Če je dobro največji sovražnik najboljšega, kar je morda celo res, potem mora biti res tudi obrnjeno: da največji sovražnik dobrega ni zlo, temveč ideja najboljšega. To je namreč tista stvar, ki vas in mene muči največji del življenja - da bi vse skupaj lahko bilo še boljše, pa ni.

Sinu torej želite dobro življenje.

Da.

Ali tudi boljše od svojega? Če pogledamo v preteklost, prepoznamo vzorec: vsaka naslednja generacija je živela bolje od prejšnje. Domnevam, da živite bolje, kot je živel vaš oče, in da želite, da bi vaš sin živel bolje, kot živate vi. Toda ali je tak vzorec mogoče stopnjevati v nedogled?

V tej misli je zanimiva dinamika. Na primer: živimo v prelomnem času digitalizacije. Moj sin je popolnoma vraščen v digitalno dobo, delno sem tudi sam. Pa si mislim: če je to res boljši svet v toliko različnih vidikih, je po drugi strani toliko nostalgicnih stvari, ki jih pogrešam iz nedigitalnega sveta. Vas že slišim, ko mi svetujete: Pa ugasnite prenosni telefon in se sploh »izklopite«. Hja, čisto mogoče, a telefon bom še vedno nosil »v glavi«, tudi če bo ugasnjen. Še vedno je tu, še vedno imam možnost, da ga znova prižgem, da vidim, kaj se je dogajalo zadnje pol ure ... Tega se ne moreš znebiti. Tehnologije se ne moreš znebiti tako, da jo pač izklopiš. Pred dvajsetimi leti te razsežnosti naših možganov še ni bilo. Živeli smo v resničnosti našega okolja, zdaj pa živimo po vsem svetu hkrati:

imam prijatelje na Kitajskem, s katerimi sem v stiku, spremljam zanimive dogodke v Kuala Lumpurju in nemire v Fergusonu ... Ves svet je dobesedno tukaj (pomaha s telefonom, na katerega tudi med pogovorom večkrat pogleduje). Ta digitalna naprava je »črvina« v drugačen svet, do katerega prejšnje generacije, tudi naša, ko smo bili mlajši, ni imela dostopa. Nova generacija pa je vrojena v ta svet in njegove bližnjice skozi prostor in čas.

Da, boljši svet po eni strani, po drugi strani pa si tako želim, da bi tudi moj sin užival v radostih, v katerih sem lahko sam, ko sem bil otrok: gozd, boji s prijatelji, pohajkovanje ... Saj ima sin to na voljo, a ga moram učiti, kako naj v tem uživa. To pa je vprašljivo: Le kako naj jaz, »suženj«, »višjo raso« učim uživanja? (smeh)

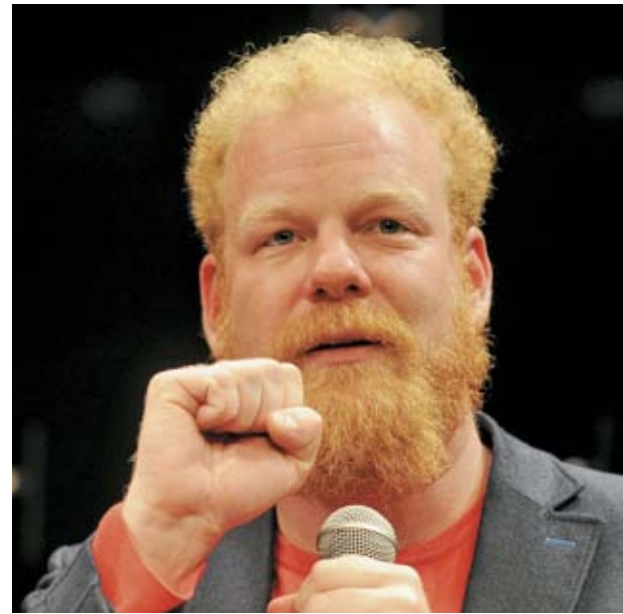
Ali je to cena, ki jo plačujemo za napredek, na katerega tako radi prisegamo?

Bodimo iskreni: do napredka imamo ljubezensko-sovražni odnos. Pa eni strani ga ljubimo, vendar hkrati sovražimo. Podoben odnos imamo do denarja pa tudi do kapita-

Če je dobro največji sovražnik najboljšega, kar je morda celo res, potem mora biti res tudi obrnjeno: da največji sovražnik dobrega ni zlo, temveč ideja najboljšega.

lizma, porabništva. Te stvari niso temeljito raziskane, zato se lahko zanesem predvsem na to, kako ta odnos vibrira v ljudeh. Nekaj kupite, pa se včasih takoj čutite krive: Joj, morda bi moral kupiti kaj drugega, morda tega sploh ne bi smel kupiti ... Odnos do nekaterih stvari je lahko zelo dober, kot je recimo moj odnos do mojega monocikla, ki ga imam res rad in ga povsod »vlačim« s seboj. Kupil sem ga, a imam zdaj do njega zelo čustven odnos. Po drugi strani pa se kakšnih stvari, ki si jih tako silno želimo, naveličamo že po tednu ali dveh.

Čustva nikoli niso popolnoma »čista«. V vsaki želji je vedno tudi kanček strahu in v vsakem strahu kanček hrepenjenja. Kombinacija, o kakršni lahko beremo tudi v Svetem pismu. Vzemite psalme.

Nekoč sem se pogovarjal z izjemno poznavalko Stare zaveze z ameriške univerze. »Psalmi so tako ...« je začela, pa sem ji padel v besedo: » ... bipolarni, ljubezensko-sovražni?« »Tako je!« mi je pritrdila. Tudi najlepša besedila so preplet padcev in vzponov, ljubezni in sovraštva, včasih v enem samem stavku: *Ljubi me in ti bom dal nebesa, če pa ne, boš gorel v peklu ...* To je v veliki meri težava jezika. V jeziku je tendenca, da stvari ločujemo. Na primer: hrepenenje je nasprotje strahu. V resničnem življenju pa entitete, ki smo jim sicer dali jasna imena, niso tako natančne, nerazločno so med seboj prepletene.

Ali imamo oziroma imate ljubezensko-sovražni odnos tudi do ekonomije, ki ste ji posvetili kritično knjigo?

Hm, no, ja ... Dobro vprašanje. Res imam rad ekonomijo, to pa seveda ne pomeni, da do nje ne bi smel biti kritičen. Rad uporabim primerjavo: od literarnega kritika nihče ne pričakuje, da bi sovražil literaturo; filmski kritiki ne sovražijo filmov, temveč jih imajo radi. Pa saj se ni treba ozirati

k strokovnjakom za posamezna področja. Poglejte v svoje življenje. Če ste mi vsaj malo podobni, ste gotovo najbolj kritični do tistih, ki so vam najbližji. Ne tako redko vam gredo na živce že zaradi malenkosti, ki jih pri drugih sploh ne opazite. Najbrž imam sam tak odnos tudi do ekonomije.

Kaj najbolj sovražite pri *mainstream* ekonomiji?

No, sovražiti je premočna beseda. Ni pa mi vseč, da je imperialistična; da ni pripravljena nikogar poslušati, takoj pa hoče vsakogar podučevati; prepričuje ga o vsem, ne da bi veliko stvari sploh razumela; vse raziskuje bolj ali manj pod enim vidikom – človeške odnose kot ekonomsko izmenjavo, Cerkev, kot da bi bile ustanove za maksimizacijo tega ali onega, celo dobička ... Že res, ampak potem je treba podoben pogled dovoliti tudi z druge strani, dovoliti je treba na primer psihoanalitikom, da na ekonomijo pogledajo kot na telo medosebnih odnosov: ta ekonomist ne mara onega ...

... ta ekonomska šola ne prenese one druge ...

Tako je. Če želite preučevati religijo kot ekonomsko disciplino, prav, toda potem *morate* biti pošteni in *morate* dovoliti – pri tem pa *ne smete* biti užaljeni –, da kdo tudi na ekonomijo pogleda kot na versko ustanovo. Zakaj pa ne?

Hm, to bi pomenilo, da ste vi duhovnik?

Pa saj ekonomisti so duhovniki, ali ni to očitno? Ne maram pa, ko se ekonomija, kljub temu da se obnaša kot sekularna religija, hkrati na vse pretege pretvarja, da je vrednostno popolnoma nevtralna, čisto matematična in tako bolj podobna fiziki kot čemu drugemu. V resnici pa je moralistična znanost *par excellence*: ljudem govori, kaj je dobro in kaj slabo, naroča jim, kako naj ravnajo, jim sporoča, da je egoizem čisto OK ... V ekonomiji je veliko »verskih resnic«: verujemo denimo v skrivnostnega boga trga, ki vse uravnava. Trg je »nedirigirani dirigent«: ne smete mu dirigirati, česar koli narekovati, *laissez-faire laissez passer*, bo pa trg dirigiral vam, usmerjal bo vaše življenje, vam povedal, kaj je za vas pomembno, spremenil bo celo način vašega razmišljanja, da bo postal ekonomski. Tako vsi malce preveč postajamo ekonomisti, vsi o vsem razmišljamo v ekonomskih kategorijah. In še ene stvari ne maram pri prevladujoči ekonomiji: da fetišizira številke in da veruje v mite in modele, ki so jih ekonomisti sami ustvarili.

Ekonomiji očitata, da moralizira, ne da bi to priznala. Pa saj se je »rodila kot del moralne filozofije! Kje so zdaj te njene etične korenine?

Te korenine so še tu, a so spremenjene, čeprav se včasih zdi, da so ... posekane (*pogovor je bil posnet pod plakatom, na katerem je osrednje mesto zavzemala velika sekira*). Ekonomija se je, kot naj bi bilo splošno znano, začela z moralnim filozofom Adamom Smithom, morda pa ni tako splošno znano, da je napisal dve pomembni knjigi: *Bogastvo narodov* in *Teorija moralnih občutenj*. Če bi ekonomija stala na obeh nogah, nekje na sredi med egoizmom in altruizmom, bi bilo čisto v redu. Kajti družba nikoli ne bo stala samo na egoizmu ali samo na altruizmu – potrebujete oboje. Morda smo kdaj v preteklosti skušali postavljati ekonomijo le na altruizmu, to je bilo narobe, a enaka napaka je postavljati ekonomijo le na egoizmu. Ne

bo delovalo. Ne smemo iti v skrajnosti. Življenje ni enoznačno in enostransko, česar pa pogosto ne vidimo. Pa vendar: če svet pogledaš racionalno, ti bo vrnil racionalen pogled; če pa vanj pogledaš kot v brezno, bo tudi vate pogledalo brezno.

Ali lahko torej na ekonomijo pogledamo etično in nam bo vrnila tak pogled? Ali se lahko vrne k etičnim koreninam?

Težava ni v tem, da je ekonomija ločena od etike. Gre za bolj zapleteno vprašanje: ekonomija ima lastno etiko, vendar o njej – psst – ne smemo govoriti. To je skrivnostna etika. Kot je v *Klubu golih pesti* (film, posnet po istoimenskem romanu) prvo pravilo o klubu se ne govori, je v ekonomiji prvo pravilo o etiki se ne govori. Moj namig: obstaja zelo močna etična šola, s katero se zelo verjetno večina ljudi ne bi strinjala, svojo etiko pa skriva za učenjem modelov, ki naj bi bili videti čisto matematični, vendar je v njihovem ozadju zelo močan skupek verovanj, ki te izračune sploh omogočajo.

Ali ni eno izmed njih vera v stalno gospodarsko rast? Prosto po Woodyju Allenu – prevladujoča ekonomija pogosto pravi: »Ne poznam vprašanja, a rast je zanesljivo odgovor nanj.«

(*smeh*) Dobra primerjava! Včasih mi pravijo, da sem romantičen, naiven ekonomist. To mi je po svoje vseč. Ampak: *Kdo* pa je v resnici naiven?! Ali ni naiven, kdor veruje, da bo gospodarstvo ves čas raslo? Pa to ni le naivno, temveč neumno verovanje. Saj vam bodo odvrnili, da vendarle ne verujejo v stalno in neomejeno rast. Ali res ne? Ali niso naše pokojnine zasnovane na podmeni, da bo gospodarstvo stalno raslo? Podobno velja za zdravstveno in socialni varstvo, celo bančništvo je utemeljeno na predpostavki, da je »naravna« lastnost gospodarstva rast.

Ekonomija ima lastno etiko, a o njej – psst – ne smemo govoriti.

A da ne bo pomote: nimam nič proti rasti, kot nimam nič proti sončnim dnevom. Rad imam sončne dneve, a bilo bi skrajno naivno ali neumno, če bi verjel, da bo vsak dan sončen in bi bil potem depresiven, ko dežuje. Postavljati naš socialni sistem na predpostavko, da bo gospodarstvo vedno raslo, je tako naivno/neumno, kot če bi zgradili ladjo s predpostavko, da bo vsak dan pihal zgolj in samo ugoden veter. Takšna ladja ni dobra ladja. Zelo hitro bi se potopila, če bi veter prenehal pihati ali bi bil premočan. Če želite narediti dobro ladjo, mora biti ta sposobna hitrega prilagajanja na spremembe vetra, a hkrati mora biti sposobna mirovati, kljubovati nevihtam.

Ladja svetovnega gospodarstva se je zaradi krize dejansko znašla v »brezvetrju« ali še čem hujšem. Na obzorju pa ni »vetrov«, ki bi barko pognali naprej. Nekaj je vendarle treba narediti? Vaš nasvet?

Opazujete lahko številne konference in srečanja, ki skušajo priklicati rast in so videti kot kakšne šamanistične vaje. V resnici so to molitvena srečanja: *Daj nam danes našo vsakdanjo rast*, v zameno pa bomo naredili, kar koli bo potrebno. Ali ni tudi govorjenje o »proračunskih rezih« religiozno? Tu in tam je v družbi treba kaj »odrezati« in »žrtvovati« bogovom rasti. Res je, gospodarska ladja miruje. Stojimo

pod jadri in si želimo: »O, ko bi le zapihal veter!« In – puh, puh – sami pihamo vanje.

Naj ponazorim. Brezposelnost. To je največja skrb vseh, celo skrajne desnice. Tudi njihov argument je: Ne potrebujemo rasti zase, temveč za reveže, za nova delovna mesta. Lepo, da vas prvič slišim izražati skrb za revne, si mislim. Pa vendar: skrbeti za revne le z rastjo ni učinkovito. Poleg rasti obstajajo druge, boljše poti. Poglejte zadnjih dvajset let moje domovine. Češkoslovaška se je razdelila leta 1993. Češka republika je imela ves čas tranzicije nizke ravni rasti, a tudi izjemno nizko raven brezposelnosti: štiri, pet odstotkov. Slovaška, na drugi strani, pa je imela zelo visoko, dvomestno rast, a hkrati dvomestno brezposelnost. Moja poanta je, da rast ne pomeni samodejno nižje brezposelnosti; seveda pomaga, a obstajajo še drugi institucionalni dejavniki, ki bistveno vplivajo na raven brezposelnosti. Še enkrat: nimam nič proti rasti, a moramo biti realistični. Srkniti moramo malo kave in se končno zbuditi ter uvideti, da so in bodo obdobja brez rasti. Smo dovolj bogata družba, da skrbimo za to, kar nam je mar, in ne za to, kar nam ni mar.

Ste kritik ekonomskih stranpoti. Podobno bi lahko rekli za papeža Frančiška. Kako gledate na njegovo ekonomsko misel?

Pravzaprav imam s papežem Frančiškom velik problem. Je tako očarljiv in tako zanimiv, da je zaradi njega tudi celotna ustanova videti v redu.

Katera ustanova: svetovno gospodarstvo ali Cerkev?

Cerkev, Cerkev! Zdi se, da razume veliko stvari, ki jih ekonomisti ne razumejo; govori radikalno, vendar tudi živi radikalno to, kar uči. To pa zbuja precej napačen vtis o Cerkvi.

In kakšen je vaš vtis o njej?

Ne maram cerkvene organizacije. Precej bolje jo je predstavljal prejšnji papež.

Hja, ampak vašo knjigo je v slovenščini denimo izdala katoliška založba, ki je v cerkveni lasti!

No, pa ste me dobili! Saj vam ni treba teh odgovorov vključiti v intervju, če mislite, da vam s tem delam težave (*smeh*). Rad imam papeža, sem veren – najboljši približek tega, v kar verujem, je krščanstvo –, v Cerkvi občudujem mnoge izjemne posameznike, ustanova sama pa ... Uprlo se mi je, kako so ravnali glede spolnih zlorab otrok ... Eh, vi ste začeli s to razpravo! Pa vendar: kritični moramo biti ravno do ljudi in ustanov, ki nam nekaj pomenijo. Nikoli ne bi bil na tak način kritičen do budistov, muslimanov. Moja naloga je, da sem kritičen do teh, ki so mi tudi v verovanju blizu.

Cerkve torej le niste docela odpisali. Vrniva se zato znova k papežu. Neumno hipotetično vprašanje: Ali bi Frančišek kot »socialistični« papež in Adam Smith kot »oče svobodnega trga« lahko našla skupni jezik pri vprašanjih, kot so revščina, izključenost, družbena neenakost, nezaposlenost ...?

Da, vsekakor. Če se z nekaj domišljije vživim v hipotetični prizor, ki mi ga ponujate v presojo, vidim zelo plodno razpravo in vzajemno razumevanje. Adam Smith ni bil tak pristaš načela *laissez-faire*, kot mu pripisujejo. Zanj so bila bistvenega pomena tudi moralna občutja.

Ali v svojih ekonomskih premislekih uporabljate besedo »greh«?

Da, na primer v besedni zvezi »grešne strukture«.

Ki pa ste si jo izposodili pri ...

... papežu Janez Pavlu II. Uporabljal jo je zelo redko, a je zelo dober pojem. Družba je polna dobrih ljudi, toda strukture so vzpostavljene tako, da je končni izid dela dobrih ljudi v njih grešen. Na primer: vi ste dober človek, jaz sem dober človek, a oba kljub temu prispevata k ekološki katastrofi.

Kako pa lahko vendarle spremenimo te »grešne strukture«, ki imajo tudi ekonomske razsežnosti? Kaj lahko k temu prispevajo bralci tega pogovora, ki v veliki večini nimajo v rokah oblastnih ali kakšnih drugih odločevalskih vzvodov?

Ljudje nismo tako nemočni, kot se zdi. Poglejte ekologijo. Pred 25 leti je skoraj nihče ni jemal resno. Iz marsikoga so se delali norca, češ, to so čudaški ekoteroristi. Na hitro »previjmo« čas do današnjega dne: ekologija je pomembna politična in poslovna sila, ki je tudi v vašem osebnem življenju pustila globoke sledi. Ali se ne čutite krivega, če ne ločujete odpadkov? Ta ideologija je v tem času prehodila zelo dolgo pot in dosegla velik uspeh. Začela pa se je s prepričevanjem ljudi. In to skušam početi tudi sam. Seveda nisem in ne bo našel kakšne »čarobne« rešitve za vse probleme; pri »čarobnih« rešitvah moramo biti vedno še kako previdni ... Kot smo korak za korakom spremenili ravnanje v odnosu do okolja – ali še vidite koga avto prati v reki?! – in se skoraj nihče več cinično ne posmehuje »zelenim«, lahko dosežemo spremembe tudi na drugih področjih. In smo jih že.

Poglejte primer Grčije. Pred dvema generacijama bi bankrotirano Grčijo napadli. Tako so v preteklosti vedno ravnali. Ko se je neka dežela znašla na kolenih, so jo napadli in dokončali posel. Danes pa smo veseli, ko nam zatrjujejo, da gre Grčiji dobro. To spremembo odlično opisuje Jeremy Rifkin (*ameriški ekonomist in socialni teoretik*) v knjigi *Empathic Civilisation*. Krščanski zgled za to je Jezusov odgovor na vprašanje, kdo je naš bližnji, v priliki o usmiljenem Samarijanu. Enako vprašanje se nam je postavilo v odnosu do Grčije. Ali je Grčija moja sestra, sosedka ali je le trg? Če si nekdo izmed mojih bližnjih (*Sedláček pri tej besedi vedno iz angleščine »preskoči« v češčino*) recimo zlomi nogo, ne bom pri presojanju, kako naj ravnam, najprej delal ekonomske analize stroškov in koristi, ampak bom takoj pohitel na pomoč. Če pa si zlomi nogo moj pek, bom šel po kruh pač k drugemu peku. Do njega nimam osebnega odnosa, temveč imam odnos do njegove pekarnice, njegovih izdelkov – poslovni odnos torej. Zdaj le imam pred očmi prizor iz filma *Scareface*, boj med tolpama in besede glavnega junaka: »Oprostite, fantje, nič osebnega, samo posel.« In jih vse pobije. V enakem položaju smo bili pri Grčiji. Ali je Grčija naš bližnji ali pa trg, ki se mu lahko odrečemo, ga »odrežemo«? Odločili smo se za empatijo. Ki pa ni vedno preprosta, kajti danes nam je bližnji včasih že preblizu (*postavi si telefon pred oči*): trpečí afriški otrok – pred mojim obrazom; trpeča posiljena Indijka – pred mojim obrazom ... Občutki slabe vesti vsega sveta so pred mojim obrazom in terjajo dejanja. A posameznik se ne more odzvati na vse, kar

se dogaja. Zato išče novo, politično korektno distanco v čisti, celo »sterilni« družbi, ki naj bi kompenzirala neudobno bližino trpečega bližnjega.

Vrniva se k iskanju drugačnih ekonomskih ravnaj od prevladujočih. Sami predlagate po zgledu Stare zaveze t. i. »ekonomijo sabata«. Kam z njo merite?

V razmerju do vrednot, ki smo jih imeli v preteklosti, praviloma ravnamo tako, da se ob njih sprašujemo, ali imajo ekonomski smisel. Če je odgovor pritrdilen, te vrednote upoštevamo, če ne, jih zavržemo. Poglejva zapovedi. Izberiva si najprej lahek primer: Ne kradi. Kraja je danes postala korupcija, kar že zveni ekonomsko in tako nenadoma največ o njej govorijo ekonomisti – še en primer, kako so ekonomisti postali duhovniki. Raziskave kažejo, da korupcija zavira rast BDP. Pa se sprašujem: Že, že, kaj pa če bi – nikoli ne vemo – model pokazal, da korupcija pospešuje rast BDP? Teoretično je to predstavljivo. Ali bi to pomenilo, da bi podpirali korupcijo?! Obrniva to vprašanje na drugo stran: umetnost. Danes ne tako redko slišite razprave o tem, koliko umetnost sploh prispeva k rasti BDP. Znova isto vprašanje: Če bi ugotovili, da umetnost zavira rast BDP (to je spet popolnoma predstavljivo, saj te umetnost prej »upočasni«, kot pa sili k še tršemu garanju), ali bi to pomenilo, da jo bomo nehali podpirati? To sta le dva primera, kako smo ekonomizirali naše vrednote. Tradicionalne vrednote morajo biti ekonomsko upravičene, če želijo tudi danes ostati vrednote.

In zdaj k sabatu. Prva »praktična« zapoved izmed desetih je zapoved sobotnega dne. Že ta podatek bi lahko veliko povedal o njenem pomenu. Zapoved počitka je del posnemanja božjega stvarjenja sveta. Bog ni počival zato, da bi si nabiral moči za stvarjenje še enega vesolja, ki bi ga morda nameraval narediti naslednji dan, temveč je počival, ker je bilo dobro delo dopolnjeno. Trdim celo, da sedmi dan odgovarja na vprašanje o smislu stvarjenja. Sabat je krona stvarjenja, ko je Bog užival v ustvarjenem. Ali pri vas uporabljate besedo »rekreacija«?

Seveda.

Smisel ustvarjanja je »re-kreacija«, ne »kreacija«. Danes spoštujemo počitek, a s popolnoma drugačnim namenom: da bi lahko še bolje delali. Ne vem, kako je bilo pri vas med komunizmom. Pri nas si moral za dopust izpolniti »prošnjo za počitek za obnovo moči«. Ali se je to kaj spremenilo? Počitek ima danes smisel le kot podlaga za boljše delo naslednji dan ali kot čas pospešene potrošnje.

In še nekaj: Prepričan sem, da je zapoved sobotnega dne najpogosteje kršena zapoved. Večinoma ne morimo, ne lažemo pred sodiščem, ne prešuštvujemo ... enkrat tedensko. Pojdiva se torej kratko »vajo«, kaj bi bilo, če bi z vsemi zapovedmi ravnali enako neresno kot s sabatom: ne prešuštvuj, razen če je izredno privlačna – potem je OK; ne ubijaj, razen če ni res velik idiot in to storiš humano, brez mučenja; ne delaj ob sobotah, razen če imaš kakšno delo ... Ta zapoved se je spremenila v zgolj priporočilo, kakšna druga pa je postala pretirano fetišizirana. Kolikokrat je v Svetem pismu omenjena homoseksualnost? Štirikrat? Pa še to ne kot glavna tema. Sabat pa je omenjen sto in stokrat v Stari in Novi zavezi, a je ta vsebina marsikje skoraj popolnoma izginila iz učenja. Predstavljajte si, kako drugače bi zvenelo,

Foto: Tatjana Spilchal

če bi tudi v cerkvah večkrat slišali: Stroj so utrujeni, narava je utrujena, tehnologija je utrujena, vi ste utrujeni – počivajte!

Pa si to v globaliziranem, konkurenčnem svetu lahko privoščimo?

Hebrejska družba pred 4000 leti je bila revna, pa so si vendarle lahko privoščili počitek, danes pa si ga ne morete, čeprav smo stokrat, morda tisočkrat bogatejši.

Ali si vi privoščite počitek?

Videti bi me morali, kako len sem, ko počivam. Včasih cel dan preživim v pižami. (smeh)

Vas to osrečuje?

Me, kot me še marsikaj: Sem namenoma len, namenoma neučinkovit, namenoma neproduktiven – pa ne zato, da bi naslednji dan bolje delal.

Kaj bi spremenili v izobraževanju mladih generacij ekonomistov, da bi morda po tej poti dosegli cilje, ki si jih zastavljate?

Ekonomijo danes učimo tako, kot so učili vero v srednjem veku. Najprej povemo vso resnico, ko so novinci dovolj »trdni v veri«, pa jim povemo, da obstajajo tudi budizem, hinduizem, ateizem, seveda s pripombo, da so to napačne predstave. Ekonomija kot ena izmed humanističnih ved – prepričan sem, da je ekonomija del humanistike! – toliko govori o svobodi, svobodi izbire, lastnim študentom pa ne daje te svobode oziroma morda šele nekje ob koncu študija, ko naj bi bili že »utrjeni v veri«.

Včasih v razpravi prileti vame očitek, češ, »kaj delate z našo ekonomijo«. Oprostite, vaša ekonomija?! Kako je lahko ekonomija vaša? Zakaj bi bila manj moja kot vaša ali od kogar koli drugega? Predstavlja se si, kako bi bilo, če bi filozofijo poučevali enako kot ekonomijo. Na primer: Slavoj Žižek in to je vsa resnica.

Bog obvarji!

Ampak prav to se dogaja v ekonomiji! Večinoma uporabljajo najnovejši pogled in v njem vidijo »sveti gral«, vso »resnico«, vse drugo v preteklosti pa je le bolj

ali manj zapletena pot, da smo prišli do te »resnice«. Če bi bil recimo »verniki« Hayekove avstrijske šole, sploh ne bi mogel opraviti izpitov v današnjem izobraževalnem sistemu. Zelo dvomim, da bi jih Friedrich Hayek sam ali pa morda Adam Smith. Ne vem, če poznate zgodbo Johna Maynarda Keynesa. Vrgli so ga na izpitu, pa je pojasnil, zakaj: Moji izpraševalci so o ekonomiji vedeli manj kot jaz. Takrat je to zvenelo zelo arogantno, a ob koncu dneva – imel je prav.

To je lepa stvar pri demokratičnem kapitalizmu: želi si, potrebuje, celo plačuje kritiko na svoj račun. Poskusite to v komunističnem režimu ...

Danes v ekonomiji prevladujejo »fundamentalisti«: v resnici verujejo v mite, ki so jih sami ustvarili prejšnji petek, ko so oblikovali modele, ki pa se v marsičem poživljajo na realnost. Res je laže izračunati prosti pad, če domnevamo, da ni zračnega upora; pa vsi vemo, da obstaja in ni brez vpliva. V ekonomiji se gredo podobno zablodo: na domnevo, da so ljudje racionalno sebična bitja, postavljajo modele in verujejo v njihovo pravilnost.

A vprašali ste me, kako bi učil ekonomijo. Kot vsako drugo humanistično znanost. Začel bi z zgodovino – ne tako, da bi morali poznati vse mogoče in nemogoče datume, temveč da bi študentje videli, kaj se je dogajalo v zgodovini filozofije, sociologije ... Da nobena resnica, do katere so se dokopali v preteklosti, ni dokončna in vsa resnica. Današnja ekonomija pa se obnaša, kot da se je do tega dokopala.

Ekonomijo torej skušate spremeniti v humanomijo ...

Ne gre za to, da skušam nekaj obrniti na glavo; želim le pokazati drugačen, bolj celosten pogled. Ne razumite me narobe: ne preziram matematičnih modelov. Nikakor! A če visimo le na njih, na le eni metodi, nas to ne more pripeljati prav daleč.

Dovolite, da vas za konec znova zapeljem v preteklost. Pred 25 leti ste imeli v vaši domovini »žametno revolucijo«. To ni bil boj le za politično svobodo in državljanske svoboščine, temveč tudi boj za ekonomsko svobodo.

Seveda.

A ker se je ta svoboda v kriznih razmerah nekako sfižila, se marsikdo obrača nazaj v komunistično preteklost in tam išče rešitve za današnje težave.

Mislite resno?

V Sloveniji vsekakor.

O moj Bog! Resno razmišljajo o socializmu kot rešitvi?!

V našem parlamentu imamo stranko, katere program temelji na »demokratičnem socializmu«.

Z nacionalizacijo vred?!

Tudi, zapakirano v populistični celofan.

No, saj imamo tudi mi komuniste v parlamentu, a so zelo tihi. Imajo ničelni koalicijski potencial. Nihče noče z njimi niti govoriti. Le malo lekcij se lahko naučimo iz socializma in komunizma: da mora biti denimo ekonomija nekoliko »mehkejša«, kaj dosti več pa ne. Do neke mere je bila namreč marksistična kritika slišana. Današnja zahodna družba je precej drugačna od časov otroškega dela, umiranja na delu ... Kapitalizem za razliko od kakšnega drugega sistema ne vztraja do bridkega konca pri neki ideologiji. Saj srečamo tudi fundamentaliste čistega trga, ki pa so vendarle takšna manjšina kot komunisti.

Vzemiva spet Žižka. Vedno znova pravi, da si je laže predstavljati konec sveta kot konec kapitalizma. Se strinjam, a takoj dodajam: »Slavoj, to je tvoj problem; ti si tukaj levičar, ti bi moral priti na dan z novimi fantazijami – pa niti ti ne moreš. Zato ne grajaj drugih.« Pa ne razumite me narobe: zelo ga imam rad, je ustvarjal, navdihujoč mislec. Zame je mojster – polizdelkov. Kar koli dokonča, mi ni všeč; k sreči to počne le redko. Običajno navrže neko idejo in že skoči za drugo. Te nedokončane ideje pa so dobra snov za lasten razmislek. Žižek je odličen v popolni dekonstrukciji ideologije, v katerim živimo; potrebujemo kritike, kot je on ...

... ampak dekonstrukcija pač ni dovolj.

Spomnim se, kako sem že pri sedmih letih lahko »dekonstruiral« komunizem. Za to ti pa res ni bilo treba biti genij. Vsakdo je lahko videl, kako skrajno bedasto je bilo vse skupaj. Pri devetih sem se spraševal: Le kako se počutijo moji starši, odrasli so, pa morajo živeti z lažmi in hipokrizijo sistema, ki jih lahko prepozna že otrok? To je lepa stvar pri demokratičnem kapitalizmu: želi si, potrebuje, celo plačuje kritiko na svoj račun. Poskusite to v komunističnem režimu ...

Nekoč ste rekli, da bi Karl Marx danes raje živel v kapitalistični državi kot v kateri koli komunistični, sedanji ali pretekli. Resno?

Kaj pa bi imel danes na voljo? Kubo in Severno Korejo. Dragi Marx, izberi! Celotno kot marksist bi bil zelo verjetno ubit tu in tam. Saj veste, da marksisti kmalu za drugimi pobijajo marksiste. Sicer pa Marx sploh ni bil marksist, tako da bi bil še prej na vrsti.

Bogomir Štefanič